

geistes» vore icke en sekundär utan fastmer den åtminstone relativt primära björnrollen inom årsfestriterna. Under denna förutsättning torde det vidare icke håller vara allt för dristigt att tänka sig den möjligheten, att det med sommaren åter uppträdande, brummande, muskulösa rofdjuret af en primitiv och naiv fantasi kunnat samställas med den under den varmare årstiden åter framträdande åskan. Men redan långt innan denna åskådning utbildat sig, hade björnen på grund af sin jämnställdhet med människan i förstånd och sin öfverlägsenhet öfver henne i kroppskrafter — sitt »en mans vett och sin sex mans styrka» — otvifvelaktigt varit ett föremål för den primitiva människans vördnad och kult och ett väsen, med hvilket hon gärna ville på ett eller annat vis räkna blodsfrändskap eller väsensgemenskap.

Matsmässa i Gagnef.

På spaningsfärd efter en gammal folksed.

Af

Louise Hagberg.

Stadd på resa i Dalarna i februari månad innevarande år i och för upptecknande af ännu kvarlevande folkseder och folktro hade jag bland annat fått i uppdrag att taga reda på Matsdagens firande i Gagnef. Såsom i föregående uppsats, sid. 7, finnes omnämndt, hade uppgifter varit synliga i pressen år 1894 om att Mats då skulle ha »firats med björn» jämte brudpar och grannt utstyrda brudtärnor. Strax efter min ankomst till Dalarna aflade jag ett kort besök i Gagnef, och föreföll det då, som om det icke skulle möta några vidare svårigheter att infånga »björnen», ty af en person, som varit åsyna vittne till ett sådant upptåg, erhöll jag löfte om att man skulle söka åstadkomma ett dylikt Matsfirande instundande Matsmässa (d. 24 febr.). Enligt sagesmannens uppgift hade Mats för en 10 år sedan firats med björn i byn Björka på så sätt, att två karlar bildade

Fig. 1. Mats-firande med »brud och brudgum» i Gagnef. Fot. P. Östling.

Fig. 2. Mats-firande med »brud och brudgum» i Gagnef. Fot. L. Hagberg.

björn och kröpo in i en »svartpels», d. v. s. en pels med ullen utåtvänd. Den främre karlens hufvud utgjorde det inre af björnens hufvud, som försågs med ring i nosen. Den andra karlen fick lof att gå krumbuktad. En tredje karl var björnförare, och han ledde björnen medelst en i nosringen fästad tøm. En fiolspelman var äfvenså med i tåget. Under björnens besök i de olika gårdar, som hyste någon Mats, bjöds på traktering, hvilket gjorde att den främre delen af björnen slutligen blef något orolig och stapplande. Tåget ökades med nya deltagare från den ena gården till den andra, så att det till slut blef ett stort följe. Brud och brudgum uppgafs dock ej ha varit med.¹

Dagen före Mats, den 23 febr. således, infann jag mig åter i Gagnef beväpnad med kamera för att, som jag hoppades, följande dag få förevisa björnen. — Genast efter min ankomst begaf jag mig ut på besök till en närbelägen by och erfor därvid, att man redan hade börjat att fira Mats, i det att brud och brudgum med ett helt följe hade varit synligt redan »i kvälls», som det hette, d. v. s. föregående kväll, men skulle de troligen äfven låta se sig söndag kväll. Då jag gärna ville, om möjligt, få brölloppsskaran blyxtfotograferad, lofvade meddelaren att vara mig behjälplig därmed vid 7-tiden, vid hvilken tid man trodde, att brudparet skulle visa sig vid gästgifvaregården, där jag tagit in. Tiden dessförinnan begagnade jag till ett besök i byn Lindan för att träffa aftal för följande dags fotografering af Mats' firande med björn. Af den halfmila promenaden inhöstades emellertid blott det föga uppmuntrande resultatet, att ingenting hade kunnat göras för björnens uppspårande.

Nå, brudparet återstod i hvarje fall. Men vid min återkomst till gästgifvaregården möttes jag af den allt annat än glädjande underrättelsen, att brudskaran kommit mycket tidigare än väntadt var, och att den hade begifvit sig till den en halfmil därifrån belägna byn Tallbacken. Fig. 1. Således hvarken björn eller brud och brudgum! Jo, brud och brudgum funnos ju, det gällde blott att få fatt uti dem. Att det nu var alldeles bekmörkt ute glömde jag af, än fastnade jag i lera och än var det is som brast under fötterna, när jag

¹ Meddeladt af skolläraren Lars Lunell, Gagnef.

öfver åkrarna tog genvägen öfver till byn, där min medhjälpare bodde, men han befanns villig till att förfölja brudparet och väpnade med kamera och blytljus bar det i väg af till Tallbacken, där vi

Fig. 3. Mats-firande med »björn» i Gagnef. Fot. L. Hagberg.

sent på kvällen lyckades stöta ihop med det elfvaåriga brudparet, som därpå jämte uppvaktning vederbörligen afbildades. Fig. 2. »I kvälls» hade de likvisst varit betydligt manstarkare än hvad de nu voro. Årets »Matsmässgubbar», som stammade från byn Bomsarfvat, voro ovanligt unga, annars kunna deltagarna ofta vara bortåt en tjugu år gamla, och förra året hade de varit minst tjugu till antalet.

Ibland har det äfven händt, att brudparet varit beledsagadt af en i kapp och krage till präst utklädd, som viger brudparet och läser riktigt som prästen gör. Brudens dräkt, till hvilken ju mycken grannlåt hör, gömmes år från år enkom för detta ändamål. Om seden med brud och brudgum fick jag uppgifter från olika håll, bland annat berättade mig en dag en gammal gumma, att en gång för väl 20 år sedan, det var en dag, då de hade skräddare som satt och sydde i stugan hos dem, så hade det med ens blifvit ett fasligt buller, och in hade de Matsfirande kommit och begärt att få brännvin. Då far inte hade något sådant, hade de likvisst nöjt sig med dricka. Som skräddaren var munter och glad utaf sig, hade det i stället för sömnad blifvit musik och dans och ett fasligt skrålande utaf.

Brudparets förekomst var alltså konstateradt. Det gällde nu att bege sig af på jakt efter björn. Men förutom den första sagesmannens uppgift kunde jag ej få något besked härom af någon utaf alla dem jag tillfrågade. Men i den en halfmil bort belägna byn Björka hade ju emellertid björn varit synlig för omkring en 10 år sedan, och där hade jag fått anvisning på ett par personer, som skulle veta besked om saken, så att där hoppades jag på ett tillfredsställande resultat. Färden dit blef ganska besvärlig, snö fanns i ringa mängd, men vägarna voro desto mer belagda med is. Och så folktomt sedan. Vid denna tid på året möter man i dessa trakter sällan någon människa, kvinnorna ha sysslor inomhus, och karlarna äro nästan mangrannt till skogs sysslande med timmerkörning och kolning, ja, när det gäller, få kvinnfolken ta till med det görat också. — Begagnande mig af den bro naturen slagit kom jag öfver Dalälven, öfver hvilken jag måste för att komma till den högt och vackert belägna byn Björka, af hvilken by jag för öfrigt fick det intrycket, att den mestadels bestod af en massa kullriga isgator. Väl inkommen i byn sökte jag upp en af de mig angifna sagesmännen. — Ja, att fira Mats med utklädning, det hade länge varit en allmän sed i Gagnef, som det likvisst »håller på att ta slut på», men hvad utklädning med björn beträffar, så hade det enligt hvad han kunde erinra sig blott förekommit en enda gång i Björka, och då hade de troligen kommit från en annan by. Det var allt hvad han kunde

Fig. 4. Mats-firande med »björn» i Cagnef. Fot. L. Hagberg.

Fig. 5. Mats-firande med »björn» i Cagnef. Fot. L. Hagberg.

meddela, men som folket i Dalarna, enligt den erfarenhet jag haft, är hjälpsamheten själf, så beledsagade han mig till några personer som möjligen kunde ha mera att förtälja. Men resultatet blef blott ett enstämmigt uttalande af att utklädningen till björn nog endast varit ett tillfälligt upptåg, hvilket den första meddelaren sedermera äfven visade sig böjd för att antaga. — Längst bort i byn bodde den andre af de uppgifna sagesmännen, en gammal soldat med 1823 »till årtal». Visst kom han ihåg, att Mats en gång hade firats med björn, för det var särskildt tal på att det varit så storartadt, och därför vardt det mera omtaladt än det vanliga firandet, som består i utklädning af brud och brudgum med brudfölje. Men såväl den gamle som hans familj menade tro på, att utklädningen till björn blott hade varit ett alldeles tillfälligt upptåg.

Så mycket visste jag då nu, att fanns björnen, så måste den ha sitt ide på annat håll, ty här lönade det sig synbarligen icke att gå på björnjakt. Jag begaf mig sålunda på återtåg, snö började nu att falla, och ett lätt snötäcke dolde förrädiskt de till fall lockande isgatorna. Återtåget efter en felslagen expedition förefaller bra mycket besvärligare än själfva ditfärden, då man ju ännu har hopp om ett godt resultat. Snön gjorde emellertid, att vägarna åter blefvo användbara för det i Dalarna mycket brukliga fortkomstmedlet sparkstötting, så att på kvällen kunde jag betjäna mig af en dylik för att fara till en annan by. Något spår efter björn fick jag emellertid ej heller nu, däremot fick jag förutom en del folkloristiska uppgifter, anvisning på en person i Gagnefsbyn som skulle kunna ha mycket i den vägen att förtälja. Alltså bar det i väg dit påföljande dag. Den jag sökte var vid min ankomst för tillfället ute på åderlåtning, men genom hans systerdotter, en synnerligen gladlynt och vänlig kulla fick jag äntligen spaning på björn. Det var ett upptåg, som hon godt kände till, och såväl hon som morbrodern, hvilken senare kom tillstädes, lofvade att nästa kväll söka locka en björn med sällskap dit till stugan. Jag var där i god tid och blef då vittne till hur nalle kröp in i sitt skinn. Denna gång var det två flickor som med tillhjälp af tvänne pelsar bildade björnen, benen trädde de in i pelsarnas ärmor, och på den främre flickans hufvud sattes en

kaschett. Björnföraren, som ledde björnen med ett rep, hade väska på ryggen. Ibland reste björnen sig på bakbenen och stödde sig då med framtassarna mot förarens stäf. Fig. 5. Matsmässgubbarna bestodo för öfrigt af en till karl utklädd kulla, ett par jäspersflickor eller brudtärnor m. fl. Någon spelman var ej med denna gång som annars ofta är fallet, och då spelas det, och björnen dansar. Som det emellertid var önskligt att kunna få fotografera äfven vid dagsljus, lyckades jag vidtala deltagarna att följande dag vid 3-tiden återigen samlas för fotografering. Det hade ju sina svårigheter för dem dels att vara lediga så pass tidigt och dels att gå utklädda vid denna tid på dagen. De kommo emellertid, så att en del fotografier hunno tagas, innan solen gick ned. Men då voro vi också alla genomkylda efter stillaståndet i det blåsiga kalla vädret, ty det har sina vanskligheter med att fotografera en björn i det fria, lät vara att det så blott är en Matsmässbjörn. Fig. 3 och 4.

Sedan jag väl en gång kommit Mats' firande med björn på spåren, fick jag från olika håll höra talas därom. År 1911 hade man äfven firat Mats med björn, då var det två pojkar från byn Bomsarfvat som bildade björn, och, yttrade gumman, som berättade om ett dylikt firande, »dom leder den och snor med den på golfvet». Kvällen före Mats lär det förekomma, att de ömsom kläda ut sig till brud och brudgum och ömsom till björn. Deltagarna kläda ut sig så fullt som möjligt med avrigvända pelsjacker och säck på ryggen och flickor till pojkar, ty vid den tiden är det vanligen så litet pojkar hemma. Hade tiden det tillätit, skulle man nog från andra byar kunnat inhämta än fullständigare uppgifter, emellertid torde man med säkerhet kunna säga, att Matsmässan, som i Gagnef firas kvällen före Mats, i en del byar ännu allmänt årligen firas än med »brud och brudgum» och än med »björn.» Och möjligt är ju också att på sina håll bägge följena uppträda tillsammans såsom vid det från år 1894 anförda Matsfirandet, ehuru det icke nu varit tillfälle att konstatera detta. De björnen åtföljande brudtärnorna tyda ju på att så förut varit förhållandet.